

Peter Viggo Jakobsen

Kontaktgruppen i Kosovo: Koncert trods mislyde¹

Kontaktgruppen er en overset institution i europæisk sikkerhedspolitik. Generelle analyser af Europas sikkerhedsarkitektur inddrager den ikke, og den er heller ikke blevet viet nogen særlig opmærksomhed i de analyser, der er foretaget af Kosovokonflikten og dens implikationer for Europas sikkerhedspolitiske fremtid. Den manglende interesse for Kontaktgruppen er overraskende i betragtning af, at den spillede en nøglerolle i både Bosnien og Kosovo. Kontaktgruppen fungerede på samme måde som den klassiske europæiske stormagtskoncert (1815-1854): den førte an i bestræbelserne på at finde en diplomatisk løsning og forhindrede stormagtsuenighederne i at komme ud af kontrol ved at overholde de spille-regler, der gælder for et koncertsamarbejde.

Kontaktgruppen (Frankrig, Italien, Rusland, Storbritannien, Tyskland og USA) glimrer normalt ved sit fravær i analyser og grafiske fremstillinger af den europæiske sikkerhedsarkitektur (se for eksempel Heurlin, 1999:14; Sperling og Kirchner, 1997; Sperling m.fl., 2000: 51-54). Den ringe interesse, som Kontaktgruppen (KG) er genstand for, illustreres endvidere af, at jeg kun har været i stand til at finde to akademiske analyser af dens rolle i Bosnien (Boidevaix, 1997; Leigh-Phippard, 1998).² Analyser af KG's rolle i Kosovokonflikten har jeg ikke kunnet finde nogen af.

Manglende betydning kan ikke forklare den ringe interesse. Efter sin oprettelse 19. april 1994 spillede KG en central rolle i bestræbelserne på at finde en diplomatisk løsning på krigen i Bosnien, og den ledte også de diplomatiske bestræbelser i Kosovokonflikten. KG tog initiativ til den våbenembargo og de økonomiske sanktioner, der blev indført over for Jugoslavien i løbet af 1998, KG udstak principperne for en fredelig løsning, dens forhandlere ledte bestræbelserne på at få par-

terne til at enes om en fredsplan, de to sidste forhandlingsrunder inden krigsudbruddet i marts 1999 blev ledet af KG-landene, og det var KG-planen med enkelte modifikationer, som Præsident Milošević accepterede til slut.

Den manglende interesse skal snarere forklares med, at KG er en „politisk ukorrekt“ institution, fordi den kun omfatter stormagter. Sammenlignet med EU, NATO og OSCE, der kendetegnes ved store (og voksende) medlemskarer, fremstår KG som udemokratisk og illegitim. De europæiske regeringer udenfor betragter den med en vis misbilligelse, fordi de sættes uden for indflydelse. Den italienske regering var eksempelvis så fornærmet over at blive holdt udenfor, at den i september 1995 nægtede at give amerikanerne lov til at lade F-117 Stealth fly operere fra italiensk jord under NATOs bombekampagne mod de bosniske serbere (*Operation Deliberate Force*), med mindre Italien blev optaget i KG. Resultatet var, at F-117 flyene ikke blev brugt (Ripley, 1999: 273). Det stærke italienske pres kombineret med landets stra-

Peter Viggo Jakobsen

Kontaktgruppen i Kosovo: Koncert trods mislyde¹

Kontaktgruppen er en overset institution i europæisk sikkerhedspolitik. Generelle analyser af Europas sikkerhedsarkitektur inddrager den ikke, og den er heller ikke blevet viet nogen særlig opmærksomhed i de analyser, der er foretaget af Kosovokonflikten og dens implikationer for Europas sikkerhedspolitiske fremtid. Den manglende interesse for Kontaktgruppen er overraskende i betragtning af, at den spillede en nøglerolle i både Bosnien og Kosovo. Kontaktgruppen fungerede på samme måde som den klassiske europæiske stormagtskoncert (1815-1854): den førte an i bestræbelserne på at finde en diplomatisk løsning og forhindrede stormagtsuenighederne i at komme ud af kontrol ved at overholde de spille-regler, der gælder for et koncertsamarbejde.

Kontaktgruppen (Frankrig, Italien, Rusland, Storbritannien, Tyskland og USA) glimrer normalt ved sit fravær i analyser og grafiske fremstillinger af den europæiske sikkerhedsarkitektur (se for eksempel Heurlin, 1999:14; Sperling og Kirchner, 1997; Sperling m.fl., 2000: 51-54). Den ringe interesse, som Kontaktgruppen (KG) er genstand for, illustreres endvidere af, at jeg kun har været i stand til at finde to akademiske analyser af dens rolle i Bosnien (Boidevaix, 1997; Leigh-Phippard, 1998).² Analyser af KG's rolle i Kosovokonflikten har jeg ikke kunnet finde nogen af.

Manglende betydning kan ikke forklare den ringe interesse. Efter sin oprettelse 19. april 1994 spillede KG en central rolle i bestræbelserne på at finde en diplomatisk løsning på krigen i Bosnien, og den ledte også de diplomatiske bestræbelser i Kosovokonflikten. KG tog initiativ til den våbenembargo og de økonomiske sanktioner, der blev indført over for Jugoslavien i løbet af 1998, KG udstak principperne for en fredelig løsning, dens forhandlere ledte bestræbelserne på at få par-

terne til at enes om en fredsplan, de to sidste forhandlingsrunder inden krigsudbruddet i marts 1999 blev ledet af KG-landene, og det var KG-planen med enkelte modifikationer, som Præsident Milošević accepterede til slut.

Den manglende interesse skal snarere forklares med, at KG er en „politisk ukorrekt“ institution, fordi den kun omfatter stormagter. Sammenlignet med EU, NATO og OSCE, der kendetegnes ved store (og voksende) medlemskarer, fremstår KG som udemokratisk og illegitim. De europæiske regeringer udenfor betragter den med en vis misbilligelse, fordi de sættes uden for indflydelse. Den italienske regering var eksempelvis så fornærmet over at blive holdt udenfor, at den i september 1995 nægtede at give amerikanerne lov til at lade F-117 Stealth fly operere fra italiensk jord under NATOs bombekampagne mod de bosniske serbere (*Operation Deliberate Force*), med mindre Italien blev optaget i KG. Resultatet var, at F-117 flyene ikke blev brugt (Ripley, 1999: 273). Det stærke italienske pres kombineret med landets stra-

tegiske placering betød, at Italien gradvist blev inddraget i KG's møder for til sidst at blive optaget som fulgyldigt medlem i 1997 (Holbrooke, 1998: 137, 201). Episoden understreger kontaktgruppelandenes interesse i at gå stille med dørene og holde gruppen ude af rampelyset for at mindske de øvrige europæiske landes irritation.

Formålet med denne artikel er at analysere KG's rolle i Kosovokonflikten, og mit argument er, at KG fungerer på samme måde som den europæiske stormagtskoncert (1815-1854): at KG er forum for konfliktløsning på Balkan og for krisestyring på stormagtsniveau.

Argumentationen falder i tre dele. Først viser jeg, at KG blev oprettet i 1994, fordi stormagterne ønskede at etablere et koncertsamarbejde, altså at KG's oprettelse dels udsprang af et behov for en mere effektiv indsats på Balkan, dels et ønske om at holde stormagtsproblemerne under kontrol. Det næste led i argumentationen består af en kort præsentation af koncertbegrebet, der afsluttes med opstilling af nogle adfærdsregler, som stormagterne skal overholde, for at KG kan betragtes som en koncert i Kosovokonflikten. Disse adfærdsregler bruges derefter i en empirisk analyse af stormagternes faktiske adfærd i konflikten. Analyseresultatet opsummeres i en konklusion, der også kort diskuterer implikationerne for europæisk sikkerhed i fremtiden.

KG's oprettelse: ønsket om en koncert

Et af hovedproblemerne, som EU og FN-forhandlerne i det tidligere Jugoslavien stod overfor, i perioden fra den væbnede konflikt for alvor begyndte i sommeren 1991 frem til foråret 1994,

var, at USA kritiserede EU's og FN's mæglingsbestrebelse fra sidelinien uden samtidig at bidrage positivt til processen. Amerikanerne opfordrede muslimerne til at sige nej til en EU-fredsplan i 1992, og manglende amerikansk støtte bidrog til, at Vance-Owen planen faldt til jorden i foråret 1993 (Glitman, 1996, 69-70; Owen, 1995). Et andet hovedproblem var, at EU og FN ikke kunne sætte troværdig magt bag den diplomatiske indsats uden støtte fra USA og Rusland. Forhandlerne var således ikke i stand til at opfylde et af kravene til effektiv konfliktløsning: evnen til at kunne isolere de stridende parter og forhindre eksterne aktører i at underminere diplomatiske udspil og fredsplaner (Mackinlay, 1996: 9). Man ville forhindre russerne og amerikanerne i at sabotere de diplomatiske bestrebelse og samtidig drage fordel af den indflydelse, som de to stormagter havde på henholdsvis serberne og muslimerne, der fik europæerne til at støtte oprettelsen af KG (Bildt, 1998: 17; Neville-Jones, 1996: 46).

Det var også et ønske om større effektivitet, der fik amerikanerne til at presse på for KG's oprettelse. De ville efter succes med at få forhandlet føderationen mellem muslimerne og kroaterne på plads gerne engagere sig mere direkte i fredsforhandlingerne. Men de havde ikke i sinde at koordinere den diplomatiske indsats med alle EU-landene. EU-troikaen blev også anset for uspiselig på grund af det proserbiske Grækenlands deltagelse. Amerikanerne ønskede at begrænse forhandlingsgruppen til de lande, som havde afgørende indflydelse på Balkan. Tyskerne kom med på grund af deres indflydelse på Kroatien og den rolle, de havde spillet i forhandlingerne

om den muslimsk-kroatiske føderation. Frankrig og Storbritannien havde flest tropper på landjorden, og russisk deltagelse var nødvendig på grund af deres indflydelse på Beograd og for at forhindre obstruktion (Leigh-Phippard, 1998: 312-313, 320-323; Owen, 1995: 275-277).

Amerikanernes insisteren på at begrænse antallet af medlemmer i KG hænger sammen med, at evnen til at træffe hurtige beslutninger og omsætte ord til handling uden forsinkelse er en forudsætning for effektiv krisestyring, og disse krav har store grupper svært ved at honorere. Jo flere medlemmer, desto sværere er det alt andet lige at nå til enighed om en given strategi og reagere hurtigt, når muligheder for diplomatiske initiativer opstår. Samtidig stiger risikoen for, at nogle medlemmer vil forsøge at „free-ride“ og undlade at engagere sig i den diplomatiske indsats. Fristelsen til at spille sorteper videre er stor, når det drejer sig om brug af militær magt i konflikter, som ikke direkte truer national sikkerhed. Brug af militær magt i sådanne konflikter er et spørgsmål om valg og ikke nødvendighed, hvorfor det er svært at legitimere over for egne vælgere, hvis det går galt. I den situation har regeringer et stort incitament til at gøre så lidt som muligt i håbet om, at andre rager kastanierne ud af ilden for dem. Kollektiv krisestyring baseret på konsensusbeslutninger resulterer derfor ofte i en minimalistisk indsats (Brenner, 1993; Touval, 1994). EF's forsøg på at håndtere krigene i Kroatien og Slovenien i 1991-1992 er glimrende illustrationer heraf (Jakobsen, 1998: 75-79).

Der var intet usædvanligt i den amerikanske fremgangsmåde. Den normale løsning på det kollektive handlingspro-

blem i international politik er nemlig at etablere en lille gruppe bestående af de lande, hvis medvirken er nødvendig for at få løst et givet problem. Det er filosofien bag sammensætningen af FN's Sikkerhedsråd og etableringen af de uformelle „vennegrupper“ (Krasno, 1998), der i stigende grad samarbejder med FN's generalsekretær i bestræbelserne på at løse væbnede konflikter. Samme tendens til *minilateralisme* og etablering af k-grupper, som det kaldes i den teoretiske jargon, kan iagttages i mange af de internationale organisationer, som formelt set tager beslutninger ved hjælp af konsensus (Kahler, 1993). EF/EUs udvikling kan beskrives som en række kompromiser indgået af Frankrig, Tyskland og efter 1973 Storbritannien (Moravcsik, 1991; Wallace, 1986), og i OSCE forhandler formandskabet initiativer på plads med EU-formandskabet og repræsentanterne fra Frankrig, Rusland, Storbritannien, Tyskland og USA, inden de forelægges i plenum.

Etablering af disse uformelle grupper, hvad enten det sker ad hoc eller inden for rammerne af eksisterende internationale organisationer, har den fordel ud fra et konfliktløsningsperspektiv, at de kan øge effektiviteten i beslutningsprocessen, uden at legitimiteten går fløjten, idet aftaler indgået i sådanne grupper i reglen bliver accepteret af de øvrige medlemmer i den pågældende organisation og/eller det internationale samfund.

Det skal understreges, at sådanne grupper ikke er en garanti for effektiv konfliktløsning. En forudsætning herfor er, at medlemmerne kan blive enige om, hvilken politik der skal føres, og det kneb det som bekendt med i Bosnien og Kosovo. Men hensynet til større effektivitet var heller ikke den eneste, og måske end ikke den primære, motivation

bag KG's oprettelse. Mindst lige så vigtigt var det at undgå, at stormagternes store uenighed omkring håndteringen af Jugoslavienskonflikterne skulle udvikle til sig en ny kold krig mellem Øst og Vest og/eller et brud på den transatlantiske alliance. Krisestyring mellem stormagterne spillede en central rolle i KG's arbejde, og interessen i at bevare enigheden mellem stormagterne blev ofte prioriteret højere end konfliktløsningen i Bosnien. Bestræbelserne på at finde en løsning på konflikten var derfor præget af ineffektivitet i lange perioder (Jakobsen, 1995; Leigh-Phippard, 1998: 316-21).

KG blev med andre ord oprettet, fordi stormagterne ønskede en mere effektiv indsats over for konflikten i Bosnien, og fordi de ønskede at holde deres uenigheder under kontrol. Den primære grund til, at de eksisterende sikkerhedsorganisationer ikke kunne løfte denne opgave, var, at de rummede for mange aktører, som gjorde beslutningsprocessen langsom og besværlig. KG's komparative fordel var, at den kun rummede de stormagter, som havde den indflydelse på Balkan, der skulle til for at få de diplomatiske bestræbelser på at løse konflikten til at (mis)lykkes.

Den klassiske europæiske stormagtskoncert og dens nodeark

Den europæiske koncert blev etableret i 1815 efter afslutningen på Napoleonskrigene for at forhindre nye stormagtskrige i Europa, hvilket lykkedes indtil Krimkrigens udbrud i 1853. Koncertens succes var resultatet af et tæt samarbejde mellem de daværende stormagter (Frankrig, Preussen, Rusland, Storbritannien og Østrig). Stormagterne prøvede bevidst ved hjælp af konference-diplomati i fællesskab at løse de kon-

flikter, der truede freden. Koncerten byggede på den underliggende magtbalance mellem stormagterne; men der var det særlige ved koncerten, at stormagterne i vid udstrækning respekterede normen om gensidighed i forventning om, at indrømmelser ikke blev udnyttet, men gengældt på et senere tidspunkt, og udviste en stor grad af tilbageholdenhed og undlod at udnytte muligheder for at opnå fordele på de andres bekostning (Jervis, 1983; 1986). Bestræbelserne på at finde kollektive løsninger lykkedes ikke altid, og unilaterale interventioner forekom. Når koncertsystemet overlevede sådanne brud på normen om kollektiv konfliktløsning, skyldtes det blandt andet, at de unilaterale interventioner i reglen var karakteriseret ved tilbageholdenhed i den forstand, at de ikke blev udført for at opnå territoriale gevinster på de andre stormagters bekostning (Schroeder, 1994: 583-636).

Der er delte meninger om, hvor længe den europæiske koncert fungerede effektivt (flertallet siger 1848/54), og Kagan (1997/98) sår tvivl om, i hvilken grad stormagterne respekterede normen om gensidighed og udviste tilbageholdenhed i koncertperioden (for en mere balanceret diskussion se Clark, 1989: 112-130). Men denne uenighed rækker ikke ved det oplagte i at lægge koncertbegrebet til grund for en analyse af KG's rolle i Kosovokonflikten og dens fremtidige rolle i europæisk sikkerhedspolitik. Det er ene og alene KG-medlemmernes respekt for „koncertspillereglerne“, normerne om gensidighed og tilbageholdenhed, der afgør, om KG kan karakteriseres som en koncert. Det vil være tilfældet, hvis medlemmerne i deres bestræbelser på at løse Kosovokonflikten:

- 1) strakte sig langt for at løse konflikter i fællesskab,
- 2) accepterede beslutninger og handlinger, der stred imod deres egne interesser, for at opretholde stormagts-samarbejdet,
- 3) udviste tilbageholdenhed og undlod at udnytte enhver lejlighed til at opnå fordele på de andres bekostning,
- 4) kun undtagelsesvis greb til unilaterale handlinger, og
- 5) designede unilaterale handlinger så risikoen for, at stormagtssamarbejdet brød sammen, blev minimeret.

Den empiriske analyse vil undersøge, i hvilken grad stormagterne levede op til disse spilleregler i de situationer, hvor uenigheden var størst. Førte uenigheder til overtrædelse af koncertspilleglerne, kan KG ikke betragtes som en koncert. I så fald er KG blot et mødeforum, som ikke tillægges nogen stor værdi i sig selv. Overholdelse af spillereglerne vil derimod bekræfte tesen om, at KG kan betragtes som en stormagtskoncert.

De fem største kriser, som Kontaktgruppen gennemgik i løbet af Kosovo-konflikten, analyseres i kronologisk rækkefølge nedenfor. Den første opstod i april 1998, da amerikanerne truede med at forlade gruppen, hvis der ikke kunne opnås enighed om at indføre økonomiske sanktioner imod Beograd-styret. Den næste krise opstod i juni, da NATO-landene truede med luftangreb. NATOs trusler om luftangreb førte til en tredje krise i slutningen af september. Den fjerde krise kom naturligvis, da NATO indledte sit angreb 24. marts 1999, og den femte og sidste opstod i forbindelse med implementeringen af fredsaftalen på grund af uenighed om russernes rolle i fredsstyrken.

Indledningsvis skal det slås fast, at KG-landene igennem hele konflikten var enige om målet: volden, som Milošević blev anset for hovedansvarlig for, skulle stoppes, og Kosovo skulle have større autonomi inden for den jugoslaviske føderation. Kosovoalbanernes krav om uafhængighed blev blankt afvist. Uenigheden blandt stormagterne drejede sig under hele konflikten om midler og om det hensigtsmæssige i at anvende økonomiske sanktioner og militær magt for at opnå en løsning.

Kampen om sanktioner, marts-april 1998

„Det er sandhedens øjeblik for kontaktgruppen. [Washington ønsker ikke, at] sprænge gruppen, [men hvis den] ikke er sin opgave voksen, så vil vi indlede lidt mere uafhængigt, koordineret diplomati” (højtstående amerikansk embedsmand, Lippman, 1998).

Sammenholdet svigtede første gang 9. marts, hvor russerne ikke ville være med til at true styret i Beograd med økonomiske sanktioner. Uenigheden var endnu større på det næste møde 25. marts, hvor truslen skulle effektueres, hvis Milošević ikke havde opfyldt KG's krav. Storbritannien, Tyskland og USA mente ikke, at det var tilfældet og ønskede at indføre sanktioner. Frankrig, Italien og Rusland var derimod af den opfattelse, at KG skulle øge Milošević's incitament til at samarbejde ved at tilbyde ham en økonomisk gulerod. Krisen blev løst ved at udskyde problemet: Milošević fik endnu fire uger til at opfylde gruppens krav (International Crisis Group, 1998: 3-5).

I dagene op til fristens udløb kørte Clinton-administrationen det tunge skyts i stilling og truede med at forlade KG,

medmindre de øvrige medlemmer gik med til at indføre sanktioner (Lippman, 1998). Da det kom til stykket, bøjede amerikanerne dog af og accepterede endnu et kompromis. Russerne nægtede fortsat at støtte brugen af sanktioner, men accepterede dog deres iværksættelse uden at protestere og true med modtræk. De øvrige KG-medlemmer sagde ja til sanktionerne på betingelse af, at de blev kombineret med økonomiske gulerodder for at øge Miloševićs incitament til at samarbejde (Drozdiak, 1998a). KG-erklæringen fra mødet 29. april truede derfor med at straffe manglende samarbejdsvilje med at indefryse jugoslaviske bankkonti i udlandet og forbyde nye udenlandske investeringer i Jugoslavien. Valgte den serbiske leder derimod at samarbejde, lovede KG at hæve sanktionerne og støtte Jugoslaviens integration i Europa.

Stormagtskrisen blev dermed løst med et kompromis, som respekterede koncertspillereglerne. Problemerne i Kosovo fortsatte imidlertid, og da de økonomiske sanktioner ikke havde nogen effekt (de blev først indført og så hævet påny i løbet af maj måned), begyndte vestmagterne at overveje brug af militær magt. Det skabte en ny krise i KG.

Junikrisen 1998

„[En NATO intervention] ville destabilisere situationen på Balkan og få uforudsigelige konsekvenser for hele Europa“ (Præsident Jeltsin, 9. juni, *CNN online*, 1998a).

Intensiveringen af kampene og intens mediedækning af det hastigt voksende antal flygtninge, som strømmede ind i Albanien, øgede presset på vestmagterne for at „gøre noget“ i starten af juni. Investeringsforbudet blev genindført,

Storbritannien fremlagde et udkast til en FN-resolution, der godkendte brugen af „alle nødvendige midler“ i Sikkerhedsrådet, og NATO truede med at bruge magt efter et møde 10. juni. Russerne advarede derimod imod brugen af magt og modsatte sig sammen med Kina det britiske resolutionsforslag i FN.

KG mødtes 12. juni for at nå frem til en fælles holdning. Den britiske udenrigsminister Cook betonedede inden mødet det vigtige i at nå til enighed med russerne (*CNN online*, 1998b), og de amerikanske og russiske udenrigsministre mødtes i forvejen for at bygge bro over uenigheden (*AFP online*, 1998). De intensive diplomatiske bestræbelser bar frugt. Russerne gik med til en erklæring, som truede med at overveje magt-anvendelse, såfremt Beograd ikke øjeblikkeligt trak sine sikkerhedsstyrker ud af Kosovo og tillod udstationering af internationale observatorer. De russiske udtalelser efter mødet var balancerede. Den russiske udenrigsminister slog fast, at Rusland stadig var imod at bruge magt, men at et møde planlagt i Moskva fire dage senere mellem Milošević og Jeltsin ville være afgørende for, om der kunne findes en fredelig løsning (*CNN online*, 1998c).

En NATO-flyøvelse i Albanien og Makedonien med det erklærede formål at lægge pres på Milošević dagen inden mødet skabte imidlertid nye problemer. Den russiske udenrigsminister beklagede sig over ikke at være blevet ordentligt informeret, og den russiske NATO-ambassadør blev hjemkaldt. Den russiske protest blev dog udført på en måde, som klart signalerede, at man ikke ønskede at ødelægge forholdet til Vesten. Hjemkaldelsen var kortvarig, og russerne ville ikke offentligt betegne den som en protest (Williams, 1998).

Mødet mellem Jeltsin og Milošević 16. juni markerede enden på denne krise i KG, fordi alle KG-landene blev enige om, at Milošević var kommet med tilstrækkelige indrømmelser til, at de militære trusler kunne lægges på hylden. De reelle indrømmelser var imidlertid svære at få øje på, fordi Milošević fortsat nægtede at trække sine specialstyrker ud af Kosovo. Spørgsmålet er derfor, om den vestlige accept kan tilskrives hensynet til Rusland og et ønske om at bevare KG? Det er der ikke noget, der tyder på. NATOs trusler om at bruge magt havde aldrig været troværdige. Stormagterne havde gennem hele krisen signaleret deres modvilje mod at bruge magt, og det stod hurtigt klart, at størstedelen af NATO-landene ikke kunne gå med til at andet end flyøvelsen (Drozdiak, 1998b; Erlanger, 1998; Ryborg, 1998; Smith, 1998a), hvorfor accepten af Milošević's symbolske indrømmelser først og fremmest må tilskrives vestmagternes manglende vilje til at bruge magt. At vestmagterne ikke mente deres militære trusler alvorligt betyder, at KG-sammenholdet aldrig for alvor blev sat på prøve i denne krise. Den næste test i oktober skulle vise sig at blive meget hårdere.

Oktoberkrisen 1998

„Risikoen for at skubbe russerne fra os er en, vi bliver nødt til at løbe, fordi alliansens troværdighed står på spil. Det er en skam, fordi russerne og NATO faktisk gerne vil opnå det samme resultat: nemlig en afslutning på kampene og autonomi for albanerne i Kosovo“ (højststående NATO-embedsmand, Drozdiak, 1998c).

Fortsatte kampe og bekymring for at vinteren ville skabe en humanitær ka-

tastrofe, fik NATO til at tage det første formelle skridt i alliansens procedure for iværksættelse af militære aktioner. Næste formelle skridt blev taget 1. oktober, og det udløste voldsomme russiske protester. Russerne gjorde klart, at de ikke ville støtte en FN-resolution, som godkendte brugen af magt, og truede ligesom i juni med at afbryde samarbejdet med NATO, hvis alliansen angreb Jugoslavien (Fitchett, 1998a). Russerne gjorde imidlertid også et aktivt forsøg på at forhindre et angreb ved at sende deres udenrigs- og forsvarsministre til Jugoslavien for at påvirke Milošević til at opfylde KG's krav (Savic 1998).

KG mødtes 2. og 8. oktober i bestræbelserne på at finde en fælles holdning, og det lykkedes på det andet møde at blive enige om seks krav, som den amerikanske forhandler Holbrooke dagen efter forelagde for Milošević på KG's vegne (Smith, 1998b). Russerne fortsatte også deres samtaler med Beograd og opfordrede styret til at acceptere udstationering af en OSCE-observatørstyrke i Kosovo. Russerne tilbød at deltage i styrken for at øge Milošević's incitament til at sige ja, hvilket han til sidst endte med at gøre i forhandlingerne med Holbrooke.

Russerne var fortsat imod brugen af magt, og NATOs beslutning 12. oktober om at bruge magt, hvis Milošević ikke bøjede sig i løbet af fire dage, medførte skarpe russiske reaktioner. De russiske udsendinge i NATOs hovedkvarter blev hjemkaldt, og en russisk general truede med at levere våben til Beograd, hvis NATO gjorde alvor af sin trussel (Drozdiak, 1998d). Det gjorde NATO som bekendt ikke, fordi det lykkedes Holbrooke og Milošević at nå frem til en aftale 13. oktober.

På stormagtsniveau var håndteringen af krisen karakteriseret af et intenst samarbejde og en vis grad af gensidig hensyntagen. Det lykkedes at nå til enighed om, hvilke krav Milošević skulle opfylde, og alle KG's medlemmer arbejdede hårdt for undgå magtanvendelse. Der er ingen tvivl om, at NATO ville have bombet uden russernes billigelse, hvis Milošević ikke havde indgået aftalen med Holbrooke. Men det er også klart, at NATO søgte at designe sin enegang med russerne på en måde, så risikoen for et varigt brud blev mindsket. For hurtigt at få russerne på banen igen foreslog Holbrooke således, at der skulle udstationeres en fælles russisk-vestlig styrke i Kosovo efter en eventuel bombe-kampagne (Fitchett, 1998b). Den engelske udenrigsminister Cook var også hurtig til at give russerne en del af æren for den fredelige udgang på krisen ved at fremhæve mødet 8. oktober, hvor KG i fællesskab enedes om kravene til Milošević, som det „afgørende øjeblik“ (Binyon, 1998). Stormagterne må derfor siges at have respekteret koncertspillereglerne også i denne krise.

Luftkrigen marts-juni 1999

„I hver eneste etape lykkedes det os [de vestlige KG-lande] at skabe enighed mellem vores forskellige analyser og synspunkter. Det skete altid i et tættere parløb med USA end jeg nogensinde tidligere har oplevet. Selv til det russiske diplomati blev tråden aldrig kappet“ (Den franske udenrigsminister Védrine, Ullerup, 1999).

Sammenbruddet i fredsforhandlingerne 19. marts 1999 resulterede i en ny KG-krise, fordi russerne fortsat var imod brugen af militær magt. Den russiske

udenrigsminister var på vej til USA med fly, da han fik nyheden om, at NATO var begyndt at bombe, og han fik prompte flyet vendt om. De russiske reaktioner fulgte mønstret fra kriserne i juni og oktober 1998: afbrydelse af samarbejdet med NATO og tilbagetrækning af de russiske NATO-repræsentanter, masser af anti-vestlig retorik og trusler om 3. verdenskrig og militær assistance til Jugoslavien. En rapport om, at de azerbajdjanske myndigheder 18. marts havde standset et russisk transportfly undervejs til Jugoslavien med seks MIG-jagere ombord, gav sidstnævnte trusler nogen troværdighed (Gordon, 1999a). Russerne sendte desuden et overvågningsskib til Middelhavet for at holde øje med NATO og prøvede uden held at få FN's Sikkerhedsråd til at fordømme angrebet som en overtrædelse af international lov (Hoffman, 1999a). Selvom den anti-vestlige retorik fortsatte, begyndte russerne få dage efter krigens start at samarbejde med de øvrige KG-medlemmer om at finde en løsning på konflikten.

Som det fremgår af Védrine-citatet ovenfor, arbejdede de vestlige KG-medlemmer tæt sammen under krigen. De oprettede en styringsgruppe som ved hjælp af daglige telefonmøder håndterede problemer og uenigheder, så den fælles politik blev fastholdt. Europæerne sørgede for at vedligeholde forbindelsen til russerne. Allerede 27. marts ringede præsident Chirac til den russiske udenrigsminister Primakov for at bede ham tage til Beograd for at overtale Milošević til at acceptere KG's krav (Ullerup, 1999). Primakov sagde ja og mødtes med Milošević i Beograd tre dage senere. Til sammenligning fandt det første amerikansk-russiske møde på højt niveau først sted 13. april, og Clin-

ton talte ikke med Jeltsin i krigens første måned (Harris, 1999). At europæerne i modsætning til amerikanerne lagde stor vægt på, at NATO-styrken i Kosovo (KFOR) skulle have et FN-mandat var også i høj grad udtryk for et ønske om at tage hensyn til russerne.

6. maj lykkedes det at genetablere en fælles position i Kontaktgruppen, da russerne tilsluttede sig G8's (KG-landene, Canada og Japan) fredsplan, der reelt var en gentagelse af en fælleserklæring, som de vestlige KG-lande havde udsendt 7. april. Amerikanske embedsmænd forklarede efter planens fremlæggelse, at den dels afspejlede den fælles russisk-amerikanske interesse i at forhindre, at deres forhold blev ødelagt på grund af Kosovokonflikten, dels at de europæiske KG-lande havde presset på for at få russerne med ombord igen (Gellman og Mufson, 1999).

Aftalen betød dog langt fra, at alt var fryd og gammen internt i KG. Briterne pressede de andre vestlige KG-lande for at få indsat landtropper (Priest, 1999a), italienerne og tyskerne pressede i flere omgange på for at få indført et bombestop (Williams, 1999), og amerikanerne vred armene om på Frankrig, Italien og Tyskland for at få deres accept til at bombe civile mål såsom tv-stationer, Miloševićs præsidentpalads samt el- og vandværker (*BBC online*, 1999; Priest, 1999b). Forholdet mellem de vestlige KG-lande og Rusland forblev også spændt. Russisk frustration over manglende vestlig lydhørhed over for russiske fredsforslag fik midt i maj præsident Jeltsin til at true med at trække sig helt ud af fredsforhandlingerne (Hoffman, 1999b).

Intens møde- og telefonaktivitet holdt imidlertid disse problemer under kontrol, og KG-samarbejdet blev intensi-

veret yderligere i den sidste afgørende fase, hvor det lykkedes en russisk-finsk delegation at få Milošević til at acceptere den fredsplan, som G8 var blevet enige om 6. maj. Russerne fik en central rolle i de afgørende forhandlinger, som afsluttede krigen, og flere deltagere i forhandlingerne tillagde den russiske indsats afgørende betydning for, at det lykkedes (Cohen, 1999; Erlanger, 1999a; Gilligan, 1999; Gordon, 1999b).

Opsummerende kan det altså konstateres, at KG også overholdt koncertspillereglerne under luftkrigen. KG-medlemmerne var meget bevidste om faren for, at krisen kunne løbe løbsk og skade de russisk-vestlige relationer, hvorfor der fra begge sider blev gjort meget for at forhindre en sådan udvikling. Europæerne spillede hovedrollen. De fastholdt kontakten til russerne og fik dem inddraget i de diplomatiske bestræbelser på at få afsluttet krigen tre dage efter dens start. De vestlige stormagter kan endvidere siges at have taget hensyn til russerne ved at basere deres fredsplaner og krav til Beograd på FN-resolutioner og KG-erklæringer, som russerne havde tilsluttet sig. Det understreger, at de vestlige og russiske synspunkter ikke var så langt fra hinanden, som den russiske retorik gav indtryk af. At KFOR fik et FN-mandat kan også i høj grad tilskrives et ønske fra de vesteuropæiske KG-lande om at tage hensyn til russerne (samt FN og folkeretten).

Kapløbet om Prištinas lufthavn juni 1999

„Jeg vil ikke starte tredje verdenskrig for din skyld“, (KFOR-chef General Jacksons afvisning af ordren fra NATOs øverste chef General Clark om at forhindre russerne i at indtage Prištinas lufthavn (Barry og Dickey, 1999)).

Den sidste store krise i KG-gruppen udspandt sig af uenighed om den russiske rolle i KFOR. Russerne ville ligesom Frankrig, Storbritannien, Tyskland og USA have deres egen sektor i Kosovo, men det modsatte NATO sig af frygt for, at russerne ville tage serbernes parti og gennemføre en de facto deling af Kosovo. Frustration over at blive holdt udenfor fik til sidst russerne til at handle på egen hånd og bryde deres løfte om ikke at indsætte tropper, før forhandlingerne om deres placering i KFOR var færdige. Tidligt om morgenen 12. juni indtog russiske tropper, Prištinas lufthavn for næsen af fremrykkende britiske tropper. Den russiske plan var derefter at sende forstærkninger til lufthavnen med fly fra Rusland, men den blev forpurret, da Bulgarien, Rumænien og Ungarn efter amerikansk pres nægtede russerne overflyvningstilladelse (Kaiser og Hoffman, 1999).

Motivene bag den russiske fremrykning har været genstand for mange spekulationer. Konspirationsteoretikere med Brzezinski (1999), præsident Carters tidligere sikkerhedsrådgiver, i spidsen tolker den russiske adfærd som et led i en plan, der var indgået med Milošević om at dele Kosovo. En mere sandsynlig forklaring går på, at det russiske militær var træt af at blive ydmyget af NATO og prøvede at sikre sig sin egen zone, eller i det mindste en mere central rolle i KFOR, end NATO var villig til at give (Gordon, 1999c; Hoffman, 1999c).

Hvorom alting er, så blev også denne krise løst i mindelighed. For at dæmpe spændingen undskyldte russerne sig med, at der var sket en „fejltagelse“ (Erlanger, 1999b), og KFORs chef General Jackson gjorde, som det fremgår af citatet ovenfor, også alt for at forhindre en konfrontation ved at nægte at

udføre en amerikansk plan om at tvinge russerne væk fra lufthavnen. NATO og Rusland indgik efter hårde forhandlinger et kompromis. Russerne måtte opgive ønsket om en selvstændig sektor i Kosovo og en delt kommandostruktur, men de fik til gengæld lov til at beholde en del af kontrollen med Prishtinas lufthavn. Derudover blev russerne tættere integreret i kommandostrukturen, end det er tilfældet i NATO-styrken i Bosnien, hvilket gav dem mulighed for at opnå større indflydelse (Bohlen, 1999).

Koncert trods mislyde

Kontaktgruppen fungerede som en koncert i Kosovokonflikten til trods for de mislyde, som strømmen af anti-vestlig retorik fra Rusland og NATOs luftkrig udgjorde. Vestmagterne klarede deres til tider store uoverensstemmelser ved hjælp af daglige telefonmøder, og forholdet mellem Rusland og de vestlige KG-medlemmer var ikke så dårligt, som russernes stærke anti-vestlige retorik og afbrydelsen af samarbejdet med NATO kunne forlede en til at tro. Protesterne havde overvejende symbolsk karakter og var primært møntet på hjemmefronten for at pacificere det stærkt nationalistiske og serbisk-venlige russiske parlament. Selvfølgelig var det også udtryk for stærk frustration over, at de vestlige KG-lande ikke ville give Rusland særlig meget reel indflydelse.

Russerne kom til at sluge de største kameler: de blev nødt til at acceptere brugen af magt. De krav, som den russiske forhandler fik Milošević til at acceptere, var i bund og grund bestemt af de vestlige KG-medlemmer, og russerne fik heller ikke nogen af deres væsentlige krav igennem i forhandlingerne om deres placering i KFOR. Det er også

svært at finde eksempler på, at de vestlige KG-medlemmer for alvor slugte kameler for at bevare et godt forhold til Rusland. Den amerikanske accept af, at russerne ikke ville være med til at indføre sanktioner i foråret 1998, er det tætteste, man kommer, og det var jo kun en babykamel, fordi det ikke svækkede sanktionerne i nævneværdig grad. Som allerede nævnt skal beslutningerne om ikke at bruge magt i juni og november ikke tilskrives hensyntagen til Rusland, men manglende vestlig vilje til at bruge magt. I alle de spørgsmål, som vestmagterne anså for vigtige såsom magtanvendelse, Rambouilletaftalen, den endelige fredsplan og sammensætningen af KFOR, kunne den reelle russiske indflydelse ligge på et lille sted.

At dette var tilfældet kan ikke overraske i betragtning af den skæve magtbalance, der i dag kendetegner forholdet mellem russerne og vestmagterne. Russerne har ikke længere fordums styrke og er ikke længere i en position, hvor de kan forvente at have vetoret i spørgsmål af afgørende sikkerhedspolitisk betydning i en del af Europa, som klart falder inden for den vestlige interessesfære. Russerne har meget mere behov for vesten end omvendt, hvorfor de også er nødt til at finde sig i mere end tidligere. Behovet for økonomisk assistance og samhandel tvinger russerne til at samarbejde med vesten (for udbygning se: Yesson, 1999).

At vestmagterne ikke ville give russerne vetoret betyder ikke, at de ikke tog hensyn til dem. Det fremgik klart af hele Kosovokonflikten, at alle vestmagterne tillagde et godt forhold til russerne stor betydning, og at de gjorde deres yderste for at forhindre, at det blev ødelagt af Kosovokonflikten. Brugen af magt uden russisk accept

var undtagelsen, der bekræftede reglen, idet de vestlige KG-lande hele tiden prøvede at nå til en fælles forståelse med russerne. Da det mislykkedes ved krigens start, sørgede de vesteuropæiske medlemmer for hurtigt at få russerne inddraget i bestræbelserne på at finde en fredelig løsning, og de fik også konflikten tilbage i FN-regi så hurtigt som muligt. Vestmagterne gjorde med andre ord, hvad de kunne for at forhindre, at deres unilaterale handling ødelagde forholdet til russerne. At vestmagterne også har behov for russerne blev klart demonstreret i krigens sidste fase, da det ville have været svært for andre end netop russerne at sælge den endelige fredsplan til Milošević.

At forholdet mellem Rusland og Vesten overlevede Kosovokonflikten, fik man hurtigt bevis for. Både russerne og vestmagterne tog skridt til at forbedre relationerne i samme sekund, at krisen om KFORs sammensætning var overstået. Allerede 20. juli 1999 genoptog russerne samarbejdet med NATO i spørgsmål, som vedrørte styrkerne i Bosnien og Kosovo, og den russiske udenrigsminister besøgte London dagen efter med det erklærede formål at forbedre forholdet til Storbritannien. Få dage senere erklærede den russiske premierminister efter et møde med den amerikanske vicepræsident, at de to lande nu var klar til begynde på en frisk og genoptage START III-nedrustningsforhandlingerne (Lockwood, 1999; McNulty og Fidler, 1999). Den ny NATO-generalsekretær Robertsons besøg i Moskva 16. februar 2000 markerer, at forholdet mellem NATO og Rusland atter er ved at være på skinner, og processen utvivlsomt var gået endnu hurtigere, hvis ikke Tjetjenien var kommet i vejen. De fleste Ruslandseksperter forventer en nor-

malisering i forholdet efter præsidentvalget i marts 2000, hvis ellers den fungerende Præsident Putin vinder som forventet (*Associated Press*, 2000). Initiativerne fra både vesten og Rusland til hurtigt at få forbedret forholdet er yderligere et argument for at anse KG for en koncert, og den meget afdæmpede kritik, som den russiske fremfærd i Tjetjenien har givet anledning til fra vestens side, kan ses som udtryk for det samme.

KG og europæisk sikkerhed i fremtiden

KG stod sin prøve under Kosovokrisen. Den førte an i de diplomatiske bestræbelser på at finde en løsning og holdt uenighederne blandt stormagterne under kontrol. Derfor kan man også forvente, at KG vil spille en lignende rolle i fremtidige europæiske konflikter, som ikke kan løses uden amerikansk og russisk medvirken. Hvis der skulle udbryde borgerkrig mellem Serbien og Montenegro, hvilket ikke kan udelukkes, så må KG forventes at komme til at spille samme rolle som i Bosnien og Kosovo. Men da det er vanskeligt at få øje på andre kandidater til væbnede konflikter i Kontinentaleuropa inden for en overskuelig tidshorisont, hvor KG-landenes engagement vil være påkrævet for at finde en løsning, må konklusionen være, at KG's fremtidige rolle vil begrænse sig til Balkan.

Derimod er den fremtidige rolle for de to vestlige stormagtssamarbejder, der så dagens lys under Kosovokrigen, mere interessant. Man må forvente, at det tætte samarbejde, der blev indledt mellem de vestlige KG-medlemmer ved oprettelsen af styringsgruppen, vil blive anvendt i fremtidige NATO-interven-

tioner for at holde sammen på alliancen og for at gøre beslutningsgangen mere effektiv. Det samme gør sig gældende i EU-regi, hvor et lignende samarbejde kan forventes i fremtidige EU-ledede interventioner. Der er i hvert fald ingen tvivl om, at de vil blive styret af de lande, der stiller med de fleste tropper og det meste materiel.

Danmark vil på grund af sine begrænsede militære ressourcer ikke få mere indflydelse på større EU-operationer, end det var tilfældet i Kosovokrigen. Danmark vil få indflydelse på, hvordan danske bidrag bliver anvendt, men beslutninger om at bruge magt og hvordan magt skal anvendes i en given operation, vil den danske regering reelt ikke få nogen indflydelse på. Det vil utvivlsomt falde nogen for brystet som udemokratisk, men effektiv konfliktløsning og brug af militær magt kræver nu engang en evne til at kunne handle hurtigt, hvilket som tidligere nævnt er svært at opnå i større grupper. Hertil kommer, at det vel er meget rimeligt, at indflydelsen er proportional med antallet af soldater, hvis liv man sætter på spil i en given operation. Ellers får man nemt situationer som i efteråret 1991, hvor tyskerne var klar til at kæmpe til sidste brite og franskmand i Kroatien uden selv at ville stille med en eneste soldat (Jakobsen, 1998: 75-76).

Noter

1. Jeg vil gerne takke Knud Erik Jørgensen, Tonny Brems Knudsen og Mette Skak for nyttige kommentarer til et tidligere udkast.
2. Flere af de diplomater, der arbejdede sammen med KG, har selvfølgelig beskæftiget sig med dens rolle i Bosnien. Se Bildt, 1998; Holbrooke, 1998; Neville-Jones, 1996; Owen, 1995.

Litteratur

- AFP online (1998). „NATO serious about Kosovo Cohen tells Sergeyev“, 12.06.
- Associated Press (2000). „Russian-NATO Relationship Mending“, 07.02.
- Barry, John og Christopher Dickey (1999). „Warrior's Rewards“, *Newsweek*, årgang 134, nr. 6, pp. 40-41.
- BBC online (1999). „NATO's inner Kosovo conflict“, 20.08.
- Binyon, Michael (1998). „Cook calls on Kosovo to embrace deal“, *The Times*, 15.10.
- Bohlen, Celestine (1999). „Accord Is Reached on Integrating Russian Troops in Kosovo Force“, *The New York Times*, 19.06.
- Boidevaix, Francine (1997). *Une diplomatie informelle pour l'Europe. Le groupe de contact de Bosnie*, Paris: Fondation pour les études de défense.
- Brenner, Michael (1993). „Multilateralism and European Security“, *Survival*, 35. årgang, nr. 2, pp. 138-155.
- Bildt, Carl (1998). *Peace Journey*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- Brzezinski, Zbigniew (1999). „The lessons of Kosovo“, testimony to the Senate Foreign Relations Committee, 06.10, www.csis.org/hill/ts/991006zb.html
- Clark, Ian (1989). *The hierarchy of states. Reform and resistance in the international order*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, Roger (1999). „London Financier Seems to Have Helped Milošević Accept Accord“, *The New York Times*, 15.06.
- CNN online (1998a). „Russia warns against sending troops to Kosovo“, 09.06.
- CNN online (1998b). „Major powers to set Milošević deadline on Kosovo“, 12.06.
- CNN online (1998c). „Contact Group: Serbia must end crackdown in Kosovo“, 12.06.
- Drozdiak, William (1998a). „New Sanctions Freeze Yugoslavia Assets“, *The Washington Post*, 30.04., p. A23.
- Drozdiak, William (1998b). „Further NATO Action in Kosovo Now in Doubt“, *The Washington Post*, 18.06., p. A32.
- Drozdiak, William (1998c). „NATO Risks a Breach with Russia“, *The International Herald Tribune*, 07.10., p. 1.
- Drozdiak, William (1998d). „NATO Approves Airstrikes on Serb Province“, *The Washington Post*, 13.10., p. A10.
- Erlanger, Steven (1998). „Reluctant Warriors Against the Serbs“, *The International Herald Tribune*, 15.06., p. 4.
- Erlanger, Steven (1999a). „In Milošević's Government, Resignation Over Pact, Confidence in His Strength“, *The New York Times*, 05.06.
- Erlanger, Steven (1999b). „Russians Enter Kosovo Early and Moscow Calls It an Error“, *The New York Times*, 12.06.
- Fitchett, Joseph (1998a). „Inevitability Of Air Strikes Against Serbs Angers Russia“, *International Herald Tribune*, 02.10.
- Fitchett, Joseph (1998b). „With NATO Ready to Strike, U.S. Presses Talks on Kosovo“, *International Herald Tribune*, 08.10.
- Gellman, Barton og Steven Mufson (1999). „Ambiguity Wins in Agreement on Kosovo“, *The Washington Post*, 07.05., p. A35.
- Gilligan, Andrew (1999). „Russia, not bombs, brought end to war in Kosovo, says Jackson“, *Daily Telegraph*, 01.08.
- Glitsman, Maynard (1996). „US Policy in Bosnia: Rethinking a Flawed Approach“, *Survival*, 38. årgang, nr. 4, pp. 66-83.
- Gordon, Michael R. (1999a). „Azerbaijan Detains Russian MIG shipment“, *The New York Times*, 24.03.
- Gordon, Michael R. (1999b). „Moscow Says Its Envoy Was a Key to Success“, *The New York Times*, 12.06.
- Gordon, Michael R. (1999c). „Kremlin vs. Its Army“, *The New York Times*, 12.06.
- Harris, John F. (1999). „Yeltsin is Back in the Game with Kosovo Peace Role“, *The Washington Post*, 10.06., p. A22.
- Heurlin, Bertel (1999). „Fremtidens NATO: Intervention og integration i Europa“, *Fokus*, nr. 3.
- Hoffman, David (1999a). „Russia Orders Naval Vessel to Mediterranean“, *The Washington Post*, 14.05., p. A26.
- Hoffman, David (1999b). „Yeltsin Renews Threat Over Kosovo“, *The Washington Post*, 14.05., p. A26.
- Hoffman, David (1999c). „Failed NATO Talks Triggered Russia“, *The Washington Post*, 12.06., p. A15.
- Holbrooke, Richard (1998). *To End a War: From Sarajevo to Dayton and Beyond*, New York: Random House.
- International Crisis Group (1998). „Again, the Visible Hand. Slobodan Milošević's Ma-

- nipulation of the Kosovo Dispute", *ICG Report*, 06.05.
- Jakobsen, Peter Viggo (1995). „Multilateralism Matters But How? The Impact of Multilateralism on Great Power Policy towards the Breakup of Yugoslavia", *Cooperation and Conflict*, 30. årgang, nr. 4, pp. 391-424.
- Jakobsen, Peter Viggo (1998). *Western Use of Coercive Diplomacy After the Cold War: A Challenge for Theory and Practice*, Houndmills: Macmillan Press Ltd.
- Jervis, Robert (1983). „Security Regimes", pp. 173-194 i Stephen D. Krasner (ed.), *International Regimes*, New York: Ithaca: Cornell University Press.
- Jervis, Robert (1986). „From Balance to Concert", pp. 58-79 i Kenneth H. Oye (ed.), *Cooperation Under Anarchy*, Princeton: Princeton University Press.
- Kahler, Miles (1993). „Multilateralism with small and large numbers", pp. 295-326 i John Gerard Ruggie (ed.), *Multilateralism matters: the praxis of an institutional form*, New York: Columbia University Press.
- Kaiser, Robert G. og David Hoffman (1999). „Russia Had Bigger Plan In Kosovo", *The New York Times*, 25.06.
- Kagan, Korina (1997/98). „The Myth of the European Concert: The Realist-Institutionalist Debate and Great Power Behavior in the Eastern Question 1821-41", *Security Studies*, 7. årgang, nr. 2, pp. 1-57.
- Krasno, Jean E. (1998). „The Group of Friends of the Secretary-General: A Useful Diplomatic Tool", Washington, DC.: Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, www.ccpdc.org/pubs/krasno/krasnoframe.htm
- Leigh-Phippard, Helen (1998). „The Contact Group on (and in) Bosnia", *International Journal*, årgang 53, nr. 2, pp. 306-324.
- Lippman, Thomas W. (1998). „U.S. Pressures Allies on Yugoslavia", *The Washington Post*, 25.04., p. A13
- Lockwood, Christopher (1999). „Ivanov flies in to heal rifts with Cook", *Daily Telegraph*, 22.07.
- Mackinlay, John (1996). „Peace Support Operations Doctrine", *British Army Review*, No. 113, pp. 5-13.
- McNulty, Sheila og Stephen Fidler (1999). „US mends fences with Russia and China", *The Financial Times*, 27.06.
- Moravcsik, Andrew (1991). „Negotiating the Single European Act: National interests and conventional statecraft in the European Community", *International Organization*, 45. årgang, nr. 1, pp. 19-56.
- Neville-Jones, Pauline (1996). „Dayton, IFOR and Alliance Relations in Bosnia", *Survival*, 38. årgang, nr. 4, pp. 45-65.
- Owen, David (1995). *Balkan Odyssey*, London: Victor Gollancz.
- Priest, Dana (1999a). „A Decisive Battle That Never Was", *The Washington Post*, 19.09., p. A01.
- Priest, Dana (1999b). „Bombing by Committee", *The Washington Post*, 20.09., p. A01.
- Ripley, Tim (1999). *Operation Deliberate Force: The UN and NATO Campaign in Bosnia 1995*, Lancaster: Centre for Defence and International Security Studies.
- Ryborg, Ole Vigant (1998). „NATO spiller Kosovo-kort nr. ét", *Information*, 12.06.
- Savic, Misha (1998). „Russians Warn Milošević About NATO", *Associated Press*, 05. 10.
- Schroeder, Paul W. (1994). *The Transformation of European Politics, 1763-1848*, New York: Oxford.
- Smith, R. Jeffrey (1998a). „NATO Albania Deployment Less Likely", *The Washington Post*, 28.05., p. A30.
- Smith, R. Jeffrey (1998b). „U.S. Envoys, Milošević Seek Accord to Avert Airstrikes", *The Washington Post*, 10.10., p. A18.
- Sperling, James og Emil Kirchner (1997). „The Security Architectures and Institutional Futures of Post-1989 Europe", *Journal of European Public Policy*, årgang. 4, nr. 2, pp.155-170.
- Sperling, Vibeke m.fl. (2000). *Efter Kosovo - om Europas fremtidige sikkerhedsarkitektur*, København: Nyt Europa.
- Touval, Saadia (1994). „Why the U.N. Fails", *Foreign Affairs*, 73. årgang, nr. 5, pp. 44-57.
- Ullerup, Jørgen (1999). „Varm linje til freden", *Jyllands-Posten*, 04.07., s. 10.
- Wallace, Helen (1986). „Bilateral, Trilateral and Multilateral Negotiations in the European Community", pp. 157-174 i Roger Morgan & Caroline Bray (eds.), *Partners and Rivals in Western Europe: Britain, France and Germany*, Aldershot U.K.: Gower Publishing Company Ltd.

- Williams, Daniel (1998). „NATO Exercise Irks Russians, Who Say They Weren't Notified“, *The Washington Post*, 16.06., p. A25.
- Williams, Daniel (1999). „German Proposal Rejected By U.S.“, *The Washington Post*, 15.04., p. A25.
- Yesson, Erik (1999). „NATO and Russia in Kosovo“, *Rusi Journal*, årgang 144, nr. 4, pp. 20-26.